

הלקח הנשגב בקבלת התורה בזכות המילה שהתורה מתקיימת רק במי שממית עצמו עליה

|| הרה"ג ר' פנחס פרידמן ||

למות מיתה רוחנית, כי אז יחיה את "עצמות" החומר של הגוף.

יומתק לבאר בזה מה שמצינו בשעת מתן תורה (שבת פח:): "אמר רבי יהושע בן לוי, כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל שנאמר נפשי יצאה בדבורו". ומקשה בגמרא: "ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן, דיבור שני היאך קיבלו", ומתרץ: "הוריד [הקב"ה] טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם". וצריך ביאור מאחר שידע הקב"ה שנשמתם תצא בכל דיבור, במקום להחיותם בכל דיבור הרי היה יכול למנוע שלא תצא נשמתם.

אך לפי האמור ביאור הענין הוא, כי היות כפי שלמדנו: "אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה", וכביאור המהר"ל כי הגשמיות והרוחניות סותרים זה את זה ואינם יכולים לעמוד ביחד, לכן סיבב הקב"ה כי בשעת נתינת התורה לישראל, פרחו נשמתם של ישראל מתוך הגוף בכל דיבור ודיבור, כדי ללמדם בזה לקח נשגב לדורות עולם, שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה.

כריתת ברית על ידי מצוה הכרוכה ביסורים

וזהו שכתב הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פ"א ה"ח) דברים נוראים היורדים לחדרי בטן, וראוי לכל אחד מאתנו לשנן אותם השכם והערב:

"כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה".

וכתב עוד (שם ה"ט): "גדולי חכמי ישראל, היו מהן חוטבי עצים, ומהן שואבי מים, ומהן סומים, ואף על פי כן היו עוסקין בתלמוד תורה ביום ובלילה, והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו".

מעתה יאיר לנו להבין מה שבחר הקב"ה, לכרות ברית בינו לבין ישראל דוקא על ידי מצות ברית מילה שהיא כרוכה ביסורים, כדי ללמדנו בזה לקח נשגב שאם אנו רוצים לכרות ברית עם הקב"ה, צריך שנקבל על עצמנו לעבוד את ה' אפילו מתוך יסורים, כי רק על ידי זה תתקיים התורה בידנו כדברי ריש לקיש: "אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה".

אי אפשר לזכות לתורה רק על ידי מילה

יומתק להבין בזה מה שמצינו במדרש (שמו"ר ל יב), כי אי אפשר לזכות לתורה רק אחרי שמקיימים מצות מילה:

"ואלה המשפטים, הדא הוא זכתיב (תהלים קמז ט) מגיד דבריו ליעקב, פעם אחת

מהרש"ל: סעודה ביום ג' למילה גדולה מהסעודה ביום המילה כמו שהכין אברהם סעודה למלאכים ביום הג'

בזכות הסעודה שהכין אברהם למלאכים ביום השלישי למילתו זכו ישראל לקבל את התורה בהר סיני

הקב"ה כרת ברית עם ישראל בזכות המילה, ללמדנו שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה

מהר"ל מפראג: "התורה והגוף שהם שני הפכים, ואם כן איך תתקיים התורה שהיא שכלית בגוף גשמי"

אבני נזר: ענין המילה ביום השמיני הוא כדי להמשיך מדת בינה שהיא המדה השמינית מלמטה למעלה

ביום שלישי למילה נשלמים כל העשר מדות, על כן לא זכה אברהם להשראת השכינה רק ביום השלישי

אברהם אבינו נתייעץ עם ממרא אם להמתין שמונה ימים כדי שיוכל להמשיך המדה השמינית בינה

"הוא שנתן לו עצה על המילה" - הבינה נקראת "עצה", שיעץ לו למול מיד ויזכה להמשיך מדת בינה

ותשע שנים וירא ה' אל אברם, ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים, ואתנה ברית ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד".

"זאת התורה אדם כי ימות באהל"

ויש לומר הביאור בזה בדרך מחשבה השווה לכל נפש, על פי מה ששינו בגמרא (ברכות סג:): "אמר ריש לקיש, מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר (במדבר יט יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל". וביאר המהר"ל מפראג זי"ע ב"נצח ישראל" (פרק ז), כי הגשמיות של הגוף והרוחניות של התורה סותרים זה את זה, ובלשון קדשו:

"דבר זה ענין מופלא, כי התורה והגוף שהם שני הפכים, ואם כן איך תתקיים התורה שהיא שכלית בגוף גשמי, שהגשמי הפוך [הרוחני] הנבדל... ולפיכך אין תורה מתקיימת רק במי שממית עצמו על התורה".

ענין זה מתאים עם מה שמצינו בגמרא (תמיד לב), בין עשרה דברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב: "מה יעביד איניש ויחיה, אמרו ליה ימית עצמו. מה יעביד איניש וימות, יחיה את עצמו". הכוונה בזה, כי כאשר האדם רוצה לחיות חיי רוחניים של תורה ועבודת ה', כי אז הוא צריך להמית את "עצמות" החומרי של הגוף, ואם הוא רוצה

ברית בין הקב"ה לישראל עבודת ה' במסירות נפש

ונראה לבאר הענין בזה, על פי יסוד גדול שאנו למדים מדברי חכמינו ז"ל, שהקב"ה שלח את שלשת המלאכים לאברהם אבינו שיתארחו אצלו, כדי שבזכות אותה סעודה שהכין אברהם למלאכים ביום השלישי למילתו יזכו ישראל לקבל את התורה, כמבואר במדרש (שמו"ר כח א) על הפסוק (שמות יט ג):

"ומשה עלה אל האלקים... באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסטרין של פניו של משה דומה לאברהם, אמרו להם הקב"ה, אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו".

וצריך להבין: א) מהו הקשר בין מה שאכלו המלאכים אצל אברהם אבינו לקבלת התורה לישראל, וכי משום שאכלו אצלו סעודה אחת, הם כבר חייבים לוותר על קבלת התורה שכל כך השתוקקו אליה. ב) מדוע באמת סיבב הקב"ה שיזכו ישראל בקבלת התורה, דוקא בזכות סעודה זו שאכלו המלאכים אצל אברהם ביום השלישי למילתו.

לבאר כל זה נקדים להתבונן במה שבחר הקב"ה, לכרות ברית בינו ובין אברהם אבינו וזרעו אחרי על ידי מצות מילה, כמו שכתוב (בראשית יז א): "ויהי אברם בן תשעים שנה

בפרשתנו פרשת וירא: "וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום". ופירש רש"י: "וירא אליו, לבקר את החולה, אמר רבי חמא בר חנינא, יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו".

וביאר המהר"ל מפראג ב"גור אריה", כי הן אמת שגם ביום ראשון ושני של המילה יש לנימול יסורים, אולם אז היסורים הם רק במקום המכה של החיתוך, אבל ביום השלישי כבר נחלש כל הגוף מחמת היסורים, כמו שמצינו אצל אנשי שכם שבאו עליהם שמעון ולוי להרגם ביום השלישי למילתם (בראשית לד כה): "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים", לכן הוא נחשב לחולה רק ביום השלישי כשכל הגוף נחלש.

סעודה ביום שלישי למילה

והנה מנהג ישראל תורה ובפרט אצל צדיקים, לעשות סעודה גם ביום שלישי למילה, זכר לסעודה שהכין אברהם אבינו למלאכים ביום השלישי למילתו, כמו שכתב "בדרך פקודיך" להגה"ק בעל "בני יששכר" (מ"ע ב אות כח): "בהרבה מקומות יש מדקדקים לעשות גם כן סעודה ביום השלישי למילה, ויש לזה סמך מסעודת אברהם אבינו למלאכים ביום השלישי למילתו היה כידוע".

מקור נוסף מצינו לכך עם חידוש פלא, כי הסעודה ביום השלישי לברית מילה, היא אפילו חשובה יותר מהסעודה ביום המילה עצמו, כמבואר ב"הנהגת המהרש"ל" (נדפס בירושלים שנת תשכ"א) שכתבם תלמידו הנאמן הגאון הגדול בעל "מטה משה" (אות נ):

"מורי מהר"ש אמר, שיותר גדול הוא סעודה של מצוה של שלישי למילה מיום המילה עצמה, שהרי שלישי למילה נאמר בה סעודה להדיא גבי אברהם, ויום המילה עצמה נדרש גבי יצחק רק הגמול, וכן שמע מחמיו הרב קלונימוס".

ביאור דבריו על פי מה שכתבו התוספות (שבת קל. ד"ה שש אנכי) בשם פרקי דרבי אליעזר (פרק כט), שדרש מהפסוק (בראשית כא ח): "ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק", שצריך לעשות סעודה ביום המילה כשם שעשה אברהם אבינו, ונרמז בכתוב: "ביום הגמל את יצחק", היינו ביום ה"ג מל כשמל את יצחק ביום השמיני בגימטריא ה"ג.

לפי זה אומר המהרש"ל, כי לעשות סעודה ביום המילה, למדים אנו רק מרמז הכתוב: "ביום הגמל", שהרי פשוטו של מקרא אינו מדובר מיום המילה, ואילו לעשות סעודה ביום שלישי למילה למדים אנו מפסוק מפורש, שעשה אברהם סעודה לשלשת המלאכים, ומזה הסיק המהרש"ל: "שיותר גדול הוא סעודה של מצוה של שלישי למילה מיום המילה עצמה". וצריך ביאור לבאר ענין הסעודה ביום המילה וגם ביום השלישי.

ממרא יעץ לאברהם למול עצמו מיד ולהמשיך בינה אפילו בלי להמתין ח' ימים

רומז על למעלה מהנהגת הטבע, כי הנהגת הטבע היא מהשבע מדות שהם כנגד שבעת ימי בראשית, ועל ידי ברית מילה שהוא ביום השמיני, זוכה איש ישראל למדה השמינית בינה שהיא למעלה מהשבע מדות ומהנהגת הטבע.

והנה מאחר שאנו רואים כי היסורים של הברית מילה נמשכים שלשה ימים, הרי זה בא ללמד כי מצות המילה נמשכת שלשה ימים, כדי להשלים ולהאיר ברכ הנימול את כל השלש הספירות הראשונות מלמטה למעלה: בינה, חכמה, כתר, ואז הוא בבחינת אדם השלם שיש לו שפע חיים מכל העשר מדות, וזהו שאמר הקב"ה לאברהם (בראשית י"א): "התהלך לפני והיה תמים", כי על ידי המילה האירו בו כל העשר מדות ונעשה תמים.

והנה שנינו בגמרא (סנהדרין לט.): "כל בי עשרה שכינתא שריא". ובגמרא (סוכה ה.): "מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה". והביאור בזה כי אין השכינה שורה רק על קומה שלימה שהם בבחינת עשר מדות, על כן לא זכה אברהם אבינו להשראת השכינה רק ביום השלישי למילתו, שאז נשלמו אצלו כל העשר מדות שהאירו בו על ידי מצות מילה. אלו תוכן דבריו הקדושים בתוספת ביאור.

אברהם המשיך מדת בינה אף שלא נימול ביום השמיני

אמנם לכאורה יש לתמוה על כך, שהרי אברהם לא המתין שמונה ימים מאז שצוהו הקב"ה על המילה, אלא באותו היום שנצטווה כבר מל את עצמו, ככתוב (בראשית י"ז): "בעצם היום הזה נמול אברהם". והכוונה כמו שפירש רש"י לעיל (שם שם כג): "בעצם היום, בו ביום שנצטווה", אם כן איך שייך לומר שבא אליו הקב"ה ביום השלישי למילתו שאז נשלמה בו המדה העשירית, ומוכח מזה כי אברהם אבינו זכה להמשיך מדת בינה באותו יום שנימול כאילו נימול ביום השמיני.

מעתה נראה לומר כי על מדוכה זו נתייעץ אברהם אבינו עם ממרא, כי מצד אחד השתוקק לקיים המצוה מיד באותו יום שנצטווה, כמבואר בגמרא (פסחים ד.): "זריזין מקדימין למצוות", אך מצד שני נסתפק אולי יותר טוב שימתין שמונה ימים, כדי שהמילה תהיה ביום השמיני שהוא כנגד מדת בינה, ומכיון שהמילה נמשכת שלשה ימים, הרי יזכה ביום העשירי להשלים את קבלת כל העשר מדות.

ועל כך נתן לו ממרא עצה על המילה, שימול את עצמו מיד באותו יום שנצטווה, ובזכות המצוה יזכה להמשיך מיד את אור הבינה כאילו נימול ביום השמיני. ויש להוסיף תבלין לפי מה שכתב ב"פרדס רמונים" להמקובל האלקי הרמ"ק (שער כג פרק י) כי "יועץ" הוא מדת בינה, הנה כי כן נפלא מה שפירש רש"י: "הוא שנתן לו עצה על המילה", שנתן לו "עצה" להמשיך מיד אור הבינה הנקראת "עצה" על ידי קיום מצות מילה.

הנה כי כן יאיר לנו להבין מה שכתוב: "וירא אליו ה' באלוני ממרא", ופירש רש"י: "הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו". כי מאחר שממרא נתן לו עצה לקיים מצות מילה באותו יום, ובזכות המצוה יזכה להמשיך מדה השמינית בינה עוד באותו יום, לפיכך נגלה הקב"ה לאברהם בחלקו של ממרא ביום השלישי למילתו, כדי להראות לו בכך שזכה לכוון לאמיתיה של תורה, שנשלמו אצלו כל העשר מדות ביום השלישי למילתו, ומטעם זה נוהגים לעשות סעודה ביום השלישי למילה על השמחה הגדולה בהשלמת העשר מדות לרך הנימול.

בפרשתנו פרשת וירא: "וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום". ופירש רש"י: "באלוני ממרא, הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו". ידוע מה שנתקשו כל המפרשים ראשונים ואחרונים, איך יעלה על הדעת שאברהם אבינו שעמד בכל עשרה ניסיונות היה צריך להתייעץ עם ממרא, אם לקיים מצוה מילה שצוהו הקב"ה, וכבר נאמרו ונשנו בזה הרבה תירוצים.

ונראה לומר בזה רעיון חדש, בהקדם לבאר מנהג ישראל תורה ובפרט אצל צדיקים, לעשות סעודה גם ביום השלישי למילה, זכר לסעודה שהכין אברהם אבינו למלאכים ביום שלישי למילתו, כמו שכתב "בדרך פקודיך" להגה"ק בעל "בני יששכר" (מ"ע ב אות כח), וב"הנהגת המהרש"ל" (אות נ) כתב שענין זה חשוב יותר אפילו מהסעודה ביום המילה, [ראה בתוך המאמר בענין זה], וצריך להבין מהי השמחה הגדולה של יום השלישי.

ביום שלישי למילה נשלמו עשרה ימים

נקדים רעיון נשגב מתוך משנתו הטהורה של הגה"ק בעל "אבני נזר", [נדפס בספר "נאות הדשא" פרשה זו אות ב' מכתב יד קדש] כפי קוצר הבנתי בתוספת ביאור, על מה שמבואר במדרש (ב"ר מח ד) כי אברהם אבינו זכה לגילוי השכינה בזכות מצות מילה: "מה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו, אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה, וירא אליו ה' באלוני ממרא". וצריך ביאור מדוע לא זכה אברהם לגילוי השכינה מיד ביום המילה כי אם ביום השלישי.

וביאר בדברי קדשו הענין בזה, על פי מה ששנינו במשנה (אבות פ"ה מ"א): "בעשרה מאמרות נברא העולם". והנה ידוע כי עשרה מאמרות הללו הם כנגד עשר ספירות שהקב"ה מנהיג בהם את העולם: כתר, חכמה, בינה, חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות, כמבואר במדרש (במדב"ר י"ד י"א): "כך אחת עשרה זהב, כנגד עשרה מאמרות שנברא בהם העולם וכנגד עשר ספירות בלימה".

וכתב ב"פרי צדיק" להגה"ק רבי צדוק הכהן (פרשת תולדות אות ז): "ובכל מקום שיש מספר עשר מרמז על מספר עשרת הדברות, שהם עשרה מאמרות למעשה בראשית, עשר ספירות שהאציל השם יתברך לבריאת העולם". ובספר "בניהו בן יהוידע" כתב על המאמר (קידושין מט:): "עשרה קבין חכמה ירדו לעולם - על מספר העשרה אין לשאול כלום, מפני שאין לך שפע בעולם שאינו כלול מעשרה כנגד עשרה ספירות, ולכן העולם נברא בעשרה מאמרות".

והנה מבואר במדרש תנחומא (פרשת פקודי אות ג) כי האדם הוא עולם קטן: "יצירת האדם שהוא עולם קטן, כיצד כשברא הקב"ה את עולמו, כילוד אשה בראו... ויצירת הולד כיצירת העולם כנגד יצירת הולד במעי אמו". על כן כמו שהעולם נברא בעשרה מאמרות שהם כנגד עשר ספירות שמקיימים את העולם, כן האדם שהוא עולם קטן נברא בעשרה מאמרות ובעשר מדות שמקיימים אותו כל ימי חייו.

יום הברית ביום השמיני כנגד מדת בינה

לפי זה אומר ה"אבני נזר" חידוש גדול, כי מטעם זה נתן לנו הקב"ה מצות מילה ביום השמיני, כדי שבזכות המצוה יאיר הקב"ה ברכ הנימול, עשרה מאמרות הללו שהם כנגד העשר מדות, כי בשבעה ימים הראשונים ללידתו שהם הכנה ליום הברית, מאיר הקב"ה בכל יום אחת מהשבע מדות מלמטה למעלה: ביום א' מלכות, ביום ב' יסוד, ביום ג' הוד, ביום ד' נצח, ביום ה' תפארת, ביום ו' גבורה, ביום ז' חסד.

אולם ביום הברית עצמו שהוא ביום השמיני, מאיר הקב"ה ברכ הנימול מדת בינה שהיא הספירה השמינית מלמטה למעלה, וידוע מה שכתב המהר"ל מפראג ב"תפארת ישראל" (פרק ב) כי המספר שמונה

אמר לו עקילס [אונקלוס] לאדריינוס המלך, רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל, אמר לו לאומה זו אתה מבקש, כמה בזיתי אותה, כמה הרגתי אותה, לירודה שבאומות אתה מבקש להתערב, מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר.

אמר לו, הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את העולם, מה נברא ביום ראשון ומה נברא ביום שני, כמה יש משנברא העולם ועל מה העולם עומד ותורתן אמת, אמר לו ולמד תורתן ואל תמול, אמר לו עקילס, אפילו חכם שבמלכותך וזקן בן מאה שנה, אינו יכול ללמוד תורתן אם אינו מל, שכן כתוב, מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי, ולמי לבני ישראל".

לפי האמור יש לבאר הטעם שאי אפשר להשיג השגות התורה בלי מצות מילה, כי היות שמקרא מלא דיבר הכתוב: "זאת התורה אדם כי ימות באהל", אשר מזה למד ריש לקיש: "אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה", על כן אי אפשר לזכות לתורה רק מי שמקיים מצות מילה, שהיא ברית בין הקב"ה ובין ישראל, ובברית הזה מגלה איש ישראל שהוא מקבל עליו לעבוד את ה' מתוך כאב ומסירות נפש.

"והוא עומד עליהם" שהיה גדול מהמלאכים

בדרך זו נמשיך לבאר כוונת המדרש במה שאמר הקב"ה למלאכים: "אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו", על פי מה שמתמה במדרש (ב"ר מח יד) על הפסוק בפרשתנו (יח ח): "והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו, הכא את אמר והוא עומד עליהם, ולהלן אמר (שם ב) נצבים עליו, אלא עד שלא יצא ידיהם נצבים עליו, כיון שיצא ידיהם והוא עומד עליהם, אימתו מוטלת עליהם מיכאל מירתת גבריאל מירתת".

פירוש, מתחילה חשבו המלאכים שהם גדולים מאברהם, לכן כתוב: "וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו", שהחזיקו עצמם שהם "נצבים עליו" שהם גדולים ממנו, אך אחרי שאכלו אצל אברהם נתגלה להם: "והוא עומד עליהם", שהוא גדול מהם, וצריך ביאור איך נתגלה להם ענין זה דוקא אחרי שאכלו אצלו.

לפי האמור יש לומר כי כאשר ראו המלאכים היסורים הגדולים שהיו לו לאברהם אבינו ביום שלישי למילתו, ובכל זאת טרח לקיים מצות הכנסת אורחים: "ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב", נתגלה להם בכך הכח הגדול של הצדיקים שעובדים את ה' מתוך יסורים במסירות נפש.

והנה ענין זה לעבוד את ה' מתוך יסורים לא שייך כלל אצל מלאכים, כי הם יצורים רוחניים אשר אין בהם שום מחלות, יסורים ומכאובים, לכן דוקא במעמד זה כאשר אכלו אצלו את הסעודה שהכין מתוך יסורים נוראים, נתגלה להם: "והוא עומד עליהם", שאברהם אבינו הוא גדול מהם מאחר שהוא עובד את ה' מתוך יסורים שלא שייך אצלם.

מעתה יתבאר היטב מה שהשיב הקב"ה תשובה ניצחת למלאכים שהשתוקקו לקבל את התורה: "עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה, אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו", כלומר הלא אז ביום שלישי למילתו כאשר היה חולה מכאב המילה, מסר נפשו לקיים מצות הכנסת אורחים מתוך יסורים נוראים.

והנה באותו מעמד "ירדתם אצלו" שהיתה לכם ירידה, כי נתגלה לכם: "והוא עומד עליהם", שאברהם הוא גדול מכם, כי הוא מקיים מצוות מתוך יסורים, שענין זה לא שייך אצלכם, אם כן מזה אתם צריכים להבין שראוי

עול מלכות שמים לעבוד את ה' אפילו מתוך יסורים.

ולפי זה יתבאר ביתר שאת ענין סעודה זו ביום השלישי שהיא זכר לאברהם אבינו, שהכין סעודה למלאכים ביום שלישי למילתו כאשר היה שרוי ביסורים גדולים, כי השתוקק לקיים מצות הכנסת אורחים אפילו מתוך יסורים, ואנו מביעים בכך את רצוננו ושאפיותינו ללכת בדרכו.

וזהו הברית האמיתי בין הקב"ה ובין ישראל לדורות עולם.

על פי האמור יומתק להבין גם ענין הסעודה ביום השלישי למילה, שהרי כבר נתבאר מדברי המהר"ל כי ביום השלישי ביום השלישי בהיותם כואבים", על כן נוהגים לעשות סעודה גם ביום שלישי למילה כאשר הכאב של המילה הוא בשיאו, כדי לגלות בזה שוב גודל שמחתנו, שאנו מקבלים על עצמנו

לתת התורה רק לישראל, שהרי אין התורה מתקיימת אלא בי שממית עצמו עליה.

הנה כי כן יפתח לנו פתח לבאר ענין הסעודה שעושים ביום המילה, כפי שעשה אברהם אבינו סעודה: "ביום הגמל את יצחק" - ביום ה"ג מל, כאשר מל את יצחק ביום שמיני למילתו, כי בכך ביקש אברהם אבינו וגם אנו ההולכים בדרכו, להביע את גודל השמחה שיש לנו לעבוד את ה' אפילו מתוך יסורים,